

O'ZBEKISTONDA "YASHIL IQTISODIYOT"NI RIVOJLANTIRISHGA QARATILGAN ISLOHOTLAR

Qurbonov Rustam Radjapovich

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalari universiteti

Tarmoqlar iqtisodiyoti kafedrası o'qituvchisi

Asrorova Moxinur Humiyiddin qizi

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalari universiteti

Biznesni boshqarish yo'nalishi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15301316>

ARTICLE INFO

Received: 18th April 2025

Accepted: 20th April 2025

Published: 29th April 2025

KEYWORDS

barqaror rivojlanish, "yashil" iqtisodiyot, "yashil" o'sish, kreditlar, eko-innovatsiya, yangi rivojlanish modeli.

ABSTRACT

Maqolada BMTning «Barqaror rivojlanish» konsepsiyasining mazmun-mohiyati, O'zbekistonda tarkibiy o'zgartirishlarni chuqurlashtirish, milliy iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlarini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish hisobiga uning raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha iqtisodiyotda energiya va resurslar sarfini kamaytirish, ishlab chiqarishga energiya tejaydigan texnologiyalarni keng joriy etish, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish maqsad va vazifalari yoritilgan.

Kirish

Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) tomonidan ilgari surilayotgan «Barqaror rivojlanish» konsepsiyasi dunyo mamlakatlarining asosiy maqsadiga aylangan. XXI asrda barcha davlatlarning yuqori iqtisodiy o'sishga erishish maqsadi barqaror rivojlanish maqsadi bilan almashdi. Bu, o'z navbatida, jahon iqtisodiyotning barcha yo'nalishlari: qishloq xo'jaligi, sanoat, transport, moliya, energetika, qurulish sohalari barchasi "yashil" tus olishi muhimligini anglatadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrda "2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-436-son Qarori qabul qilinishi mamlakatda qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan barcha sohalarda islohotlarni jadal amalga oshirilishi lozimligini belgilab berdi.

Keying yillarda mahsulotlar qayta tiklanuvchi energiya manbalari hisobidan va ekologik jihatdan toza texnologiyalar yordamida ishlab chiqarilganligini tasdiqlovchi hamda bu bilan bog'liq barcha jarayonlarni kuzatib borish imkonini beruvchi "yashil sertifikatlar" tizimining ishlab chiqilishi yakuniy foydalanuvchilarga xalqaro va xorijiy moliya tashkilotlaridan "yashil" investitsiyalar va "yashil" kreditlarni jalb qilish imkonini oshirmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida so'zlagan nutqida "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasining" mazmun-mohiyati Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror rivojlanish maqsadlari bilan to'la hamohang ekanini ta'kidlab o'tdi[1]. "Harakatlar strategiyasi"da mo'ljallangan tarkibiy

o'zgartirishlarni chuqurlashtirish, milliy iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlarini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish hisobiga uning raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha iqtisodiyotda energiya va resurslar sarfini kamaytirish, ishlab chiqarishga energiya tejaydigan texnologiyalarni keng joriy etish, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish maqsad va vazifalar belgilangan [2].

O'zbekiston Respublikasi 2015 yildan keyingi davrda BMT tomonidan 2030 yilgacha mo'ljallangan 17 ta maqsad va 169 ta vazifalardan iborat barqaror taraqqiyot dasturini qo'llab-quvvatlab, barqaror rivojlanishni uchta sohalari (iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy) bo'yicha kompleks ishlarni olib borishini ma'lum qildi [3].

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Barqaror taraqqiyot 2030 dasturi yangi 17 ta Barqaror taraqqiyot maqsadlari (BTM) dan, yoki Global maqsadlardan iborat bo'lib, keyingi 15 yillik davrdagi umumjahon siyosati va sarmoyalar yo'nalishlarini belgilab beruvchi dasturdir.

2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Xarakteristik strategiyasida belgilangan vazifalarni izchil amalga oshirish, shuningdek, Parij bitimi (Parij, 2015 yil 12 dekabr) majburiyatlari bajarilishini ta'minlash, iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlari energiya samaradorligini oshirish, iqlim o'zgarishi oqibatlariga moslashish va ularni yumshatish, "yashil" iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlashning moliyaviy va nomoliyaviy mexanizmlarini ishlab chiqish maqsadida O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasi tasdiqlandi [4].

Barqaror taraqqiyot deganda doimiy miqdoriy o'sish kabi tom ma'nodagi barqarorlik emas, balki ekologik va ijtimoiy xususiyatlar inobatga olingan holda "nizosiz" rivojlanish nazarda tutiladi. "Barqaror" ma'nosini beruvchi "Sustainable" so'zini "doimiy" emas, balki "mustahkam" yoki "bardavom" deb tushunish lozim.

Oxirgi vaqtda xorijda inklyuziv barqaror o'sish konsepsiyasi (inclusive sustainable growth) ancha mashhur bo'ldi. Uning asosiy qoidalari, shu jumladan iqtisodiyot o'sishi sur'atlari va keng doiradagi ijtimoiy muammolar hal etilishi o'rtasida kuchli bog'liqlik mavjudligi, shu jumladan jamiyatda yaratilgan daromadlarni adolatli taqsimlash, bunda aholining nochor qatlamlariga alohida e'tibor qaratish to'g'risidagi xulosa dastlab XX asr 80-yillarida olimlar tomonidan ishlab chiqildi [5].

"Yashil" iqtisodiyot energiya va resurslarni tejashga, atmosferaga uglerod chiqarishni kamaytirishga, sof energiyadan foydalanuvchi transportga, energiyaning muqobil manbalariga, organik qishloq xo'jaligiga, ekodevelopmentga (atrof-muhitga kam ta'sir ko'rsatgan holda qurilishga), ilg'or logistikaga asoslanadi. Bu o'z navbatida iqtisodiyotga tabiatga ziyon yetkazmay rivojlanish va aholining ekologik farovonligini saqlash imkonini beradi, tabiiy kapitalni saqlash va oshirish hisobiga ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, zaharli moddalar va uglerod chiqarilishini kamaytiradi, bioxilma xillikni kengaytiradi, shuningdek aholi daromadlari va bandligini oshiradi. Ham birlamchi, ham ikkilamchi resurslardan ehtiyotkor va oqilona foydalanish "yashil iqtisodiyot"ga xos, bunda an'anaviy iste'molga o'rgangan jamiyat mas'uliyat bilan iste'mol qiluvchi jamiyatga aylanadi. "Yashil iqtisodiyot" modeli inson faoliyati va tabiat hamkorligini normallashtiradi [6].

Tahlil va natijalar

Atrofdagi tabiiy muhitni monitoring qilish tizimini modernizatsiyalashga ustuvor ahamiyat berilmoqda, bu mavjud muammolarni kompleks hal qilish imkonini beradi. Qattiq maishiy chiqindilarni davlat-xususiy sheriklik asosida utilizatsiya qilish va qayta ishlash texnologiyalarini joriy etgan holda ularni kompleks boshqarish klasterlari yaratilgan.

Bu ko'p jihatdan quyidagilar bilan bog'liq. O'zbekistonning o'ziga xos iqlim va geografik xususiyatlari, uning noyob ekotizimlari va atrof muhit, energiya ishlatilishini kamaytirishga, iqtisodiyot va ijtimoiy sohalarida energiya tejoychi texnologiyalarni joriy etishga qaratilgan innovatsion siyosat ustuvorliklari;

energiya samaradorligini oshirish va energiyaning qayta tiklanuvchi manbalarini rivojlantirish, energiya tejovchi va kam uglerod sarflaydigan sanoatni rivojlantirish, ekosohani tiklashning muhim loyihalarini amalga oshirish, ekologik toza mahsulot ishlab chiqarishni oshirish bo'yicha milliy siyosat ishlab chiqish va joriy etish.

Ko'pchilik mamlakatlardagi hozirgi "jigar rang" iqtisodiyotning modeli mukammal emas va jamiyat farovonligi umumiy darajasini oshirishda ijobiy natijalarga qaramay, bo'lajak avlodlar uchun ancha salbiy oqibatlar keltirib chiqaradi.

Hozirgi vaqtda samarali, resurs tejovchi va ekologik havfsiz iqtisodiyotni rivojlantirish jahon va milliy iqtisodiyotlarning ajralmas qismiga aylanmoqda, bu milliy qonun hujjatlariga yangi ishlab chiqarish va tabiatni muhofaza qilish standartlari joriy etilishini rag'batlantiradi, "yashil iqtisodiyot" asosida barqaror taraqqiyot o'tishga va sifat jihatidan yangi raqobatbardosh muhitni shakllantirishga ko'maklashadi.

"Yashil iqtisodiyot" – bu ertangi kun iqtisodiyoti va aynan u XXI asr iqtisodiy taraqqiyotining harakatga keltiruvchi kuchi bo'lishi kerak. Yashil iqtisodiyot nazariyasi quyidagi uchta aksiomaga asoslanadi:

- cheklangan makonda ta'sir sohasini uzluksiz kengaytirib bo'lmaydi;
- resurslar cheklangan sharoitda uzluksiz oshib borayotgan ehtiyojni qondirishni talab qilish mumkin emas;
- Yer yuzasida hamma narsa bir-biri bilan bog'liq.

Iqtisodiy o'sishning an'anaviy modelidan "yashil iqtisodiyot"ga o'tish – bu umumjahon trendi bo'lib, u nafaqat alohida milliy iqtisodiyotlarning, balki umuman butun jahon iqtisodiyotining barqarorligini belgilab beradi, "yashil iqtisodiyot"ni ilgari surish esa taraqqiyotning asosiy yo'lidir. 2009 yil iyunda 34 ta mamlakat Yashil iqtisodiyot deklaratsiyasini imzoladi va "ham inqirozdan chiqish uchun ko'rilayotgan chora-tadbirlar doirasida, ham uning doirasidan tashqarida yashil o'sish strategiyalarini joriy etish uchun sa'y-harakatlarni mustahkamlashini, "yashil" va "o'sish" tushunchalari bir-biriga chambarchas bog'liqligini tan olishini" ma'lum qildi.

"Yashil" o'sish iqtisodiy o'sish va rivojlanishni rag'batlantirishni anglatadi, bunda tabiiy aktivlar saqlanadi va resurslar va ekotizim xizmatlari uzluksiz taqdim etiladi. Bizning farovonligimiz ularga bog'liq. Buning uchun yashil o'sish barqaror taraqqiyotni ta'minlaydigan va yangi iqtisodiy imkoniyatlar paydo bo'lishiga olib keladigan investitsiyalar va innovatsiyalarni rag'batlantirishi hamda ulardan keng foydalanishi kerak.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti (Atrof-muxit bo'yicha dastur – United Nations Environmental Programm – UNEP-YuNEP; Osiyo va Tinch okeani uchun iqtisodiy va ijtimoiy komissiya – ESKATO va hokazolar), Global "yashil" o'sish instituti (Global Green Growth Institute – GGGI) kabi xalqaro tashkilotlar va ko'plab boshqa tashkilotlar "Yashil" o'sish strategiyasini targ'ib qilishda faol rol o'ynaydi.

Boshqacha aytganda, xalqaro hamjamiyat "yashil iqtisodiyot"ga o'tish yo'llarini izlashga majbur. Bunday iqtisodiyot resurs tejovchi va ekologik zararsiz ishlab chiqarishga tayangan holda insonlar faravonligini oshiradi va atrof muhit uchun xavf-xatarni kamaytiradi.

Biroq "yashil iqtisodiyot" samaradorligini baholashda ishtirok etuvchi tashkilotlar va idoralar xilma-xilligi bir qator tarmoqlar va ustuvorliklarni o'z ichiga oluvchi "yashil iqtisodiyot" konsepsiyasini ham, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (IHTT) tomonidan ishlab chiqilgan "Yashil iqtisodiyot"ga o'tish strategiyasi ham keng talqin qilinishiga olib keladi.

YuNEP (UNEP) "yashil iqtisodiyot"ni shunday iqtisodiyot deb ta'riflaydiki, unda u uzoq muddatli istiqbolda insonlar farovonligini yaxshilaydi, ijtimoiy tengsizlikni kamaytiradi va bo'lg'usi avlodlar uchun ekologik xavflar hamda taqchillikni jiddiy ravishda kamaytiradi.

"Yashil iqtisodiyot" atrof muhitni, bioxilma-xillikni va ekotizim xizmatlarni saqlash, "yashil" ish o'rinlari tashkil etish imkoniyatini va qashshoqlik muammosi hal etilishini ta'minlovchi barqaror taraqqiyot masalalarini qamrab oladi.

Yuqoridagi to'siqlarni bartaraf etish uchun atrof-muhit siyosatini amalga oshirish vositalarini to'g'ri ishlab chiqish muhimdir. Soliq va emissiya ruxsatnomalarini sotish kabi bozor vositalarining aniq ustunligi uzoq vaqtlardan buyon yuqori dinamik samaradorlikka ega ekologik siyosat vositasi sifatida o'zining yetakchi rolini egallab keladi. Ularning afzalliklari shundaki, ular xarajatlarni kamaytirishga doimiy rag'batlantiradi.

Xulosa

Barqaror rivojlanish konsepsiyasini amalga oshirish sharoitida O'zbekistonning innovatsion, ekologik mo'ljal olgan rivojlanish modelining shakllari va mexanizmlarini rivojlantirish quyidagilarga asoslanishini talab qiladi:

tabiatning alohida elementlarini muhofaza qilishdan umuman ekologik tizimlarni muhofaza qilishga o'tish;

inson yashaydigan muhitning optimal parametrlarini kafolatlash;

iqtisodiyot sohasini "yashil iqtisodiyot" tamoyillari bo'yicha rivojlantirish mexanizmlari bilan o'zaro aloqalarni uyg'unlashtirish;

Energiya tejavchi texnologiyalarni joriy qiladigan ishlab chiqarish korxonalariga davlatning ko'magini oshirish;

Yangi tashkil etilayotgan tadbirkorlik sub'ektlariga soliqlar bo'yicha hamda moliyaviy mustaqilligini oshirishda bank xizmatlarida ham imtiyozlar joriy qilish;

"yashil" budjetlashtirish islohotlari doirasida iqlim budjetini tasniflash modelini to'liq joriy etish, budjetni "yashil" tasniflash jarayonlarini avtomatlashtirish;

"yashil" va iqlim o'zgarishi bilan bog'liq budjet muhokamalari va budjet nazoratiga imkon beruvchi tizimni joriy etish;

Chiqitsiz ishlab chiqarish texnologiyalarini O'zbekistonga import qilishda tadbirkorlik sub'ektlariga bojxona to'lov tariflariga imtiyozli ko'rsatkichlarni joriy qilish;

respublika energobalansida qayta tiklanuvchi energiya ulushini oshirish, shu jumladan, davlat-xususiy sheriklik asosida yirik "yashil energiya" stansiyalarini barpo etish, hududlarda kichik va mikro gidroelektr stansiyalari tarmog'ini kengaytirish, aholi xonadonlarida quyosh panellarini o'rnatishni rag'batlantirishni oshirish.

Olib borilayotgan islohotlarni faollashtirishda, to'siqlarni bartaraf etish hamda yuzaga keladigan muammolarni yechimini qilish uchun davlat tomonidan huquqiy-me'yoriy hujjatlarning qabul qilinganligi qonuniy asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoev Sh.M. BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida so'zlagan nutqi <http://www.pressservice.uz/uz/lists/view/1063>
2. Rustamovich, S. Z. Specific Aspects of Implications of Foreign Investments on the Integration of the National Economy into the Global Economy. International Journal of Research, 6 (3), 2019. 451-458.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoevning Oliy Majlisga murojaatnomasi.//Xalq so'zi. 2020 yil 25 yanvar. № 19 (7521). 1-2 betlar.
4. Узбекистан поддерживает цели устойчивого развития ООН до 2030 года. <http://www.trend.az/casia/uzbekistan/2438516.html>
5. 2019-2030 yillar davrida O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 4 oktabrdagi PQ-4477-son qarori.//Lex.Uz.
6. Перелет Р. А. Направления стратегии "зеленого роста". //http://rospromeco.com/expertnoe-mnenie/28-analytic/expertnoe-mnenie/94-mnenie-7
7. Глобальный зеленый новый курс. Доклад, ЮНЕП, 2009 www.unep.org/greeneconomy/portals/30/docs/GGNDpolicy-brief-Russian.pdf

8. Lyaskovskaya E.A. [Working forces quality problems at realizing modern development concepts]. Vestnik Bashkirskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta [Vestnik Bashkir State Agrarian University], 2017, no. 4 (44), pp. 137- 145. (in Russ.)
9. Pakhomova N.V., Rikhter K.K., Malyshkov G.B. Inclusive sustainable development: priorities, indices, international experience, potential of coordination with reindustrialization model. Problemy sovremennoy ekonomiki [Problems of modern economics], 2014, no. 3(51), pp. 15-24. (in Russ.)
10. Navstrechu zelenoy ekonomike. Puti k ustoychivomu razvitiyu i iskoreneniyu bednosti obobshchayushchiy doklad dlya predstaviteley vlastnykh struktur [Towards a Green Economy. Ways to Sustainable Development and Poverty Alleviation Is a General Report for Representatives of Power Structures]. Available at: http://old.ecocongress.info/5_congr/docs/doklad.pdf (accessed: 30.11. 2017).

